

Yüzyıllar boyunca Anadolu'da adından "olumlu" icraatlarla bahsedilen Ahîlik, sadece ticarî hayatta değil, toplumsal hayatın birçok alanlarında da önemli roller oynamıştır. Kanaatimizce Ahîliği değerli kılan nokta; basit bir esnaf loncası olmaktan çok öte, insan hayatının bütününe yönelik temel ilkelerinin varlığıdır. Böylece Ahîlik, insanı ve toplumu beslediği toplumsal dinamiklerin temel ilkeleriyle eğitmiş; toplumsal normların uygulanması üzerinde titizlikle durmuş; toplumsal uyumun devamı yolunda önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Bu ise ilk elden, Ahîliğin gerek kendi içinde gerekse toplumda bir sosyal kontrol aracı olduğunu göstermektedir. Biz bu çerçevede "sosyal kontrol" bağlamında Ahîliği yeniden okumak; daha sonra yüzyıllar boyu bir gelenek oluşturan ve günümüzde de hâlâ yansımaları bulunan Ahîliği besleyen toplumsal dinamiklerin altını çizmek istiyoruz. Bu noktada öncelikle, konumuz özelinde kavramsal ve tarihsel bir yaklaşımda bulunmaya çalışacağız.

BİR SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK AHÎLİK VE TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ*

Mustafa TEKİN

Yrd. Doç. Dr., Ç. O. M. Ü. İlahiyat Fakültesi
Din Sosyolojisi Öğretim Üyesi

A) Kavramsal Çerçeve ve Tarihî Arka Plân

Her toplum, belirli bir tarihî ve değersel sürekliliğe sahiptir. Toplamlar, resmî hukuk ve yaptırımların dışında tevarüs ettikleri ve nesilden nesle çeşitli vasıtalarla aktardıkları normlar ile kendi içinde yaşayan fertleri ve grupları kontrol ederler ki, toplumsal süreklilik bu sayede sağlanmış olur. Bu bağlamda "toplumsal kontrol, toplumsal yaşamda ilişkileri yöneten normlardan sapmayı, çeşitli mükâfatlandırma ve cezalandırma süreçleri ile önlemek ve toplumda düzeni sağlamak için harekete geçirilen bir mekanizmadır. Diğer bir deyişle, sosyal kontrol, sapma olarak kabul edilen davranışlara karşı sosyal bir tepkidir."¹ Sosyal kontrol ile toplum üyelerinin, diğerlerince beklenen tarz ve şekilde hareket etmeleri ve böylece başkalarının ne tarzda hareket edeceklerinin tahmini, sosyal sistemlerin istikrarı ve düzeni sağlanır. Adliye ve diğer disiplin kuruluşları, yani tümü ile ceza adalet sistemi yanında sosyal sistemin içerdiği bu çeşit kontrol araçlarına resmîyet dışı (informal) sosyal kontrol araçları denilir. Toplumda yaşayanların çok geniş çoğunluğunun sapıcı eylemini önleyen faktörler bunlardır. Bu faktörler gündelik ilişkilerde yerleşmişlerdir. Sosyal kontrol böylece anlamlandırılınca, bütün normlar, işbölümü, müesseseler sosyal kontrol içinde kabul edilmek gerekecektir.² Diğer yan-

* Bu makale, 12-14 Ekim 2004 tarihlerinde Kırşehir'de G. Ü. Ahîlik Kültürünü Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen I. Ahî Evrân-ı Vefî ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu'nda aynı adla sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş şeklidir.

¹ Önal Sayın, *Sosyolojiye Giriş-Sosyolojinin Temelleri*, 2. baskı, İzmir Üniversite Kitapları, 1994, s. 149.

² Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, 9. baskı, Ank., Savaş Yay., 1984, s. 285-286.

dan sosyal kontrol, sosyalleşmenin nesnel boyutudur. Sosyalleşme süreci, kişilerin davranış kalıplarına uymasını hem sağlayan hem de sürekli kılan bir mekanizmadır. Böylece kişilerin toplumda değerli görülen örüntü, rol, ilişki ve kurum çeşitlerine uymasını sağlamak için sosyal kontrol aracılığıyla kişiler üzerinde baskıda bulunulur.³

Her toplum bu tür sosyal kontrol araçlarını kendi dinamikleri ile üretirken bunları kurumsallaştırabilir. O toplum içinde yetişen fertler de, uzun sosyalleşme süreci sonunda normları içselleştirerek davranış haline getirir. Sosyal kontrol araçları ise bu normların uygulanıp uygulanmadığını denetler ve sosyal baskı oluşturur. Bir toplumun sağlıklı olması, fertlerin bu işleyen normlara sosyalleşme süreci içerisinde gönüllü katılımlarıdır. Bunu sağlayabilmenin yegâne yolu ise, bu normların toplumsal dinamiklerden beslenerek oluşturulmasıdır.

Sosyal kontrolün bir boyutu da sosyal yaptırımlardır. "Sosyal yaptırımlar, kamuoyunun verdiği takdir ve sempati duygularıyla kendilerini gösterirler. Kamuoyu ahlâklı ve faziletli hareketlere sempati besler, takdir ve hayranlık duyar, kötülükleri ve kötü şeyleri sevmez, algılar."⁴ Sosyal kontrol aslında gücünü buradan alır. Dolayısıyla sosyal kontrolün norm ve değerleri koruma noktasında sağlıklı işleyişi, tabii olarak "iyi"nin sürekliliğini sağlayacaktır.

Buradan da anlaşılmaktadır ki, toplumda davranış düzenlemesi iki yoldan gerçekleştirilmektedir: Güç kullanımı ve toplumun üyelerince bağlayıcı edim kuralları olarak az çok kabul edilmiş değer ve normların oluşumuyla. Toplumsal kontrol terimi toplumbilimciler tarafından genellikle bu ikinci tür düzenlemeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Toplumsal kontrol, bu bakımdan güç kullanımı ile davranış düzenlemesine ters düşmektedir. Başlıca kontrol tipleri olarak âdetler, kanaat, hukuk, din, ahlâk, eğitim, eğitim sistemi, siyasal sistem, din kurumu, aile zikredilebilir.⁵ Bunlara biz, hiyerarşi, meslek gibi bazı kontrol araçlarını da ekleyebiliriz.

İşte Ahîlik teşkilâtı da, toplumda çok uzun yıllar boyunca sosyal kontrol işlevi görmüş bir müessesedir. Bilindiği gibi "Ahîlik, Anadolu Selçukluları zamanında kurulmuş Türk fütüvvet hareketi diyebileceğimiz kuruluşun adıdır. Mefkûre ve çalışma tarzı itibarıyla topluma hizmet sunma ülküsü ile özel yönetmeliklerde (Ahî Şecerenâmeleri ve Ahî Fütüvvet-nâmeleri) belirtilen iş ve ahlâk disiplini, şeyh, usta, çırak, kalfa vs. hiyerarşisi içinde çalışmayı ibadet zevki haline getiren sînâî, ticarî, siyasî, askerî, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunan bir teşkilâttir."⁶ Hatta Ahîlik, daha çok sosyal hayat üzerinde kontrol kurmuş bir teşkilâttir. Bu teşkilâtın Türkistan'dan Anadolu'ya getirildiği⁷ ile fütüvvet birliklerinin bir kopyası

³ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Konya, Toplum Yay., t.y., s. 177.

⁴ Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, 2. baskı, İst., Remzi Kitabevi, 1980, s. 118.

⁵ T. B. Bottomore, *Toplumbilim- Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz*, Çev. Ünsal Oskay, 2. baskı, İst., Beta Yay., 1984, s. 229.

⁶ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya, Damla Matbaası, 1991, s. 5-6.

⁷ Mustafa Kafalı, "Osman Gazi'nin Ataları ve Ahîlik", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya, 2000, s. 20.

olduğu iddiaları karşısında kabul edilen görüş; fütüvvet birliklerinden ciddi olarak etkilenmekle birlikte kendine özgü bir kurum olduğudur. Ahîliğin kendisini belirgin olarak hissettirdiği dönem (Anadolu Selçuklu Devleti dönemi) önemlidir. Çünkü bu dönem, Türkiye'nin sosyal buhranlarla sarsıldığı bir dönemdir. Bir yandan Moğol akınları bütün hızıyla devam ederken, bir yandan Türkiye'nin çeşitli yerlerinde dinî-siyasî isyanların yaygınlığı dikkatimizi çekmektedir.⁸ Bu şartlar içerisinde, "Ülkenin zengin ve saygılı kişileri olan ilk Ahîlik kurucuları, bütün güçlerini ve çabalarını, ülkenin türlü sanat erbabını, bir örgüt etrafında toplayıp onları zaviyelere bağlayarak manevî ve ahlâkî yönden yüceltmek istemişler, bunda da çok başarılı olmuşlardır."⁹ Ülkenin Moğol istilâları sonucu içine düştüğü karmaşıklik sebebiyle, aranan uyum ve dayanışma, en iyi şekilde Ahîlikle sağlanmıştır. Bir başka deyişle, bu arayış Ahîlikle örtüşmüştür. Bu açıdan daha ileriki süreçte Ahîliğin Anadolu'da çok geniş bir satha yayılması daha da kolaylaşmıştır.

İnanmak ve yararlı iş işlemeyi temel ilke edinen Ahîlikte, dengeli olmanın yeri son derece önemlidir. Dünya ile ahiret işlerinde, kişisel ve toplumsal her türlü çabada ve ilişkide; dengeli olmak, dengeyi korumak, Ahîliğin başta gelen özelliğidir.¹⁰ Bu açıdan Ahîler çatışmacı değil, dayanışmacı ruh yapısına sahiptirler. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi münasebetler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak Ahî birliklerinin başta gelen amacıdır. Ahî birlikleri; köklü kültür değişmelerinin olduğu bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak, parçalanmış aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat tarzına uygun, koruyucu değerler meydana getirmek, Bizanslılara karşı Müslüman-Türk menfaatlerini korumak ve toplum huzurunun sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.¹¹

Diğer yandan Ahîler, bilindiği gibi, bir sanat ve meslek topluluğu olmakla beraber, asıl iktisadî vasıflardan ziyade dinî, içtimaî, politik kıymetleri nefsinde toplayıp bir araya getirmekle kendilerini tanıtmışlardır.¹² Bu bağlamda meselâ Ahîler, kötülöklere karşı oldukları gibi kötülükleri ortadan kaldırmaya, böylece toplumda huzur ve güvenliği sağlamaya çalışan kimselerdir. Bir bakıma polis ve zabıta görevini de ifa ettiklerini anladığımız bu zaviye mensupları, her şeyden önce insanların ahlâkî eğitimlerinde de müspet rolleri olan kuruluşlardır.¹³ Ancak Ahî birlikleri devlet otoritesinin dışında kurulup gelişmiştir. Bu konuda onları zorlayan kendi ahlâk anlayışları dışında hiçbir kuvvet yoktu.¹⁴ Bu bağlamda onlar

⁸ Ayşe Yücel, "Ahîlikte Eğitim ve Amaçlar", *II. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1999, s. 316.

⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, 2. baskı, Konya, S. Ü. Basımevi, 1981, s. 102.

¹⁰ Refik H. Soykut, "Ahîlik Tanıf Edilebilir mi?", *Ahîlik Yolu*, S. 62, Ank., 1991, s. 13.

¹¹ Yusuf Ekinci, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi*, İst., M.E.B. Yay., 1989, s. 21-22.

¹² Sabri F. Ülgener, *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, 2. baskı, İst., Der Yay., 1981, s. 56.

¹³ Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı İle Ahîlik*, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 81.

¹⁴ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 17.

tam anlamıyla yaygın bir sosyal kontrol müessesesi idiler. Zira Ahîler Anadolu'da hemen bütün şehir, kasaba, köy¹⁵ ve hatta dağ başlarına kadar¹⁶ faaliyette bulunmaktaydılar. Diğer yandan zamanla bu zaviyelerin etrafında yeni binalar yapılmaya, yeni sokaklar, mahalleler ortaya çıkmış ve şehirlere eklenerek onların büyümesinin âmilî olmuşlardır.¹⁷ Ayrıca çok yaygın olan zaviyeler de hem bu kontrolün yaygınlaşması ve derinleşmesi, hem de birtakım hizmetlerin görülmesi açısından dikkat çekiciydi. Nitekim *İbn Batûta Seyahatnamesi*'nde buradaki hizmetlere dair yaşadıklarını anlatır ve şu tespitlerde bulunur: "Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir."¹⁸

Bu yaygınlık ve hizmetleriyle Ahîlik, fütüvvetnâmelerdeki prensiplerin en ücra köşelere kadar uygulanmasını bir teşkilât olarak denetlemiş, cezalandırma ve ödüllendirme yöntemleriyle toplum tarafından da bir norm olarak kabul edilen bu prensiplerin yürürlükte kalmasını sağlamış, toplumun kültürel ve sosyal olarak düzeyinin yükseltilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Bu kısa kavramsal ve tarihsel okumanın ardından sosyal kontrol bağlamında Ahîlik konusunu detaylarıyla ele alabiliriz.

B) Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahîlik

Şüphesiz sosyal kontrol bağlamında Ahîlik konusuna yaklaşım, beraberinde fütüvvetnâme, Ahî ahlâk ve kuralları, eğitim, meslek vb. gibi kavramlarla ele alındığında bir bütünlüğe kavuşacaktır. Çünkü ahilik bir yandan meslek edinme ile çok yakından ilişkilirken, diğer yandan meslek ahlâkı ve teşkilât içi kontrolle bağlantısı vardır. Diğer taraftan gündelik hayat içerisindeki kurallar ile çok geniş bir alana nüfuz eden kontrol mekanizması görülmektedir. Tüm bu prensiplerin ferde kazandırılması ise, sosyal kontrol fenomeninde eğitim olgusunun önemini göstermektedir. Biz bu alt başlıkları açılarak konuyu genişletmek istiyoruz.

I - Ahîlik Teşkilâtının Hiyerarşik Yapısı ve Sosyal Kontrol

Öncelikle belirtmelidir ki Ahîlik, bir teşkilât olarak kendi içerisinde hiyerarşik yapılanmaya sahiptir. Ahîlerde, meslek ve sanat alanlarında yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi bulunduğu gibi, Ahî zaviyelerindeki üyelerin bilgi ve kültür

¹⁵ Bkz. Neşet Çağatay, a.g.e., s. 104; Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 23; Muammer Gül vd., *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı*, Konya, Konya İl Emniyet Müdürlüğü Ar-Ge Yay., 2003, s. 277; Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1989, ss. 22-26.

¹⁶ Veysi Erken, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli: Ahilik*, 3. baskı, Ank., Berikan Yay., 2003, s. 46.

¹⁷ Ali Çelik, "Trabzon'da Ahilik ve Ahi Evran Dede", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, s. 81.

¹⁸ İbn Batûta, *İbn Batûta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1981, s. 5.

düzeylerinin yükselmesi için de, yedi ya da dokuz basamaklık bir hiyerarşi vardı.¹⁹ Böylece çok yönlü bir sosyal yapı olan Ahîlik, bir süre bir kademede kalarak pişirilen yamak-çırak, kalfa-usta hiyerarşisi kurmak ve bu kademeleri, baba-evlât ilişkisi gibi candan bağlarla bağlamak suretiyle sanatı, sağlam ahlâkî ve meslekî temellere oturtmuştur.²⁰ Bu hiyerarşi, tasavvufî bağlılık ve hiyerarşi ile paralel gitmekteydi. Nitekim tasavvufî eğitimde, bir şeyhe intisap etmeden irşadın mümkün olamayacağı gibi, Ahîlikte de bir ustanın el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak caiz görülmemiştir.²¹ Dolayısıyla tasavvufî hiyerarşi ve yapılanmayı örnek aldığı anlaşılan Ahîlik, tarikatlardaki şeyh, halife, mürit ve muhipler arasındaki ilgiyi işyerlerine uygulayarak bu iş ocaklarında çalışan usta, kalfa, çırak, yamak arasındaki ilgi ve münasebeti tarikatlardaki esasa göre düzenlemiştir. Keza işyerlerinde çalışan çeşitli derecelerdeki işçilerin terbiyesi, eğitim ve öğretimlerini de bir tarikat usûl ve disiplini şeklinde düzenlemiştir.²² Böylece bu teşkilât bir taraftan İslâmî tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh-mürîd ilişkilerini, diğer taraftan işyerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenlemiştir.²³

Bu hiyerarşik yapının dinî bir renk kazanması, daha ileri düzeyde tepe ve aşağıda kontrolün insan ürünü tedbirlerden ziyade, İlâhî iradenin kontrolü şeklinde de algılanmıştır. Diğer yandan Ahî babaların mistik-tasavvufî liderlikleri sebebiyle kendi üstlerinde sivil bir denetim mekanizması olmaması da²⁴ bu "dinî" boyutu pekiştirmektedir. Yine Ahîlik yolunda bilgi, ahlâk, saygı ve zenginlik bakımlarından çok yücelmiş kişilere (Nizâmüddîn, Şerefüddîn, Fahrüddîn, İhtiyârüddîn vb.) gibi unvanlar verilir ve böyle kişiler ondan sonra hep o unvanla anılırlardı. Örneğin Ahîliğin kurucusu Ahî Evren'in asıl adı Mahmûd olduğu halde kendisine Nazirüddin lâkabı verilmişti. Ahîliğe giren Osmanlı hükümdarı Orhan da "İhtiyârüddin" lâkabını almıştı.²⁵ Bu lâkapların sonundaki "-din" eki dikkate alındığında dinî öğelerle hiyerarşinin desteklendiği rahatlıkla görülecektir. Diğer yandan Ahîlikte bütün sanatların bir pirinin olması, Ahîlerin sanatlarının pirlerinden kendi ustasına kadar olan büyüklerine içten bağlanmaları talepleri de bu noktada önemlidir. Hele her sanatın bir peygambere dayandırılması, hiyerarşi bağlamında bizim anlatmak istediğimizi daha net olarak ortaya koymaktadır.²⁶

Kendi içerisinde başlı başına bir kontrol mekanizması olan hiyerarşi, dinî argümanlarla kontrol gücünü daha da arttırmaktadır. Bu bir yandan teşkilâtın

¹⁹ Neşet Çağatay, *Ahîlik Nedir?*, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1990, s. 45.

²⁰ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, s. 101.

²¹ Mikail Bayram, a.g.e., s. 149.

²² Mikail Bayram, a.g.e., s. 145.

²³ Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *İslâm Ansiklopedisi*, c.1, İst., T.D.V. Yay., 1988, s. 541.

²⁴ Süleyman Eryiğit, *Ahî Birliklerinde Yönetim ve İşletme Fonksiyonlarının Temel Yapısı*, Ank., Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Yay., 1989, s. 48.

²⁵ Neşet Çağatay, *Makaleler ve İncelemeler*, Konya, S. Ü. Yay., 1983, s. 262.

²⁶ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 25.

kendi içinde, diğer yandan toplumsal hayatta sosyal kontrolü kapsamaktadır. Bir üst makama olan bağlılık, Ahîyi belli bir düzeye gelinceye kadar o kontrol mekanizması içerisinde sosyal normlarla uyumlu hale getirmekte, sapma ve anomiden korumaktadır.

Teşkilâtın iç kontrol mekanizması daha geniş düzeyde sosyal kontrolün sağlanmasında önemli bir adımdır. Bilinmelidir ki, Ahîliğin sosyal fonksiyonu dayanışma kadar kontrol özelliğindedir. Ahîler kendi kendilerini kontrol ederek toplum düzeninin korunmasına yardımcı olmuşlardır.²⁷ Sözelimi; Konya'da bir hammadde ihtilâfi dolayısıyla esnaf arasındaki mevcut ananenin tasdiki söz konusu edilmiştir. Burada söz konusu ihtilâf, esnaf arasındaki ananeye göre yani şehirdeki 32 esnafa sorularak giderilmiştir.²⁸ Bunun da ötesinde Ahî birliklerinde kurulan denetim ve ceza sistemi ile üyelerin meslek ahlâkına uygun tutum ve davranış içinde bulunup bulunmadıkları teşkilât idarecileri tarafından sıkı bir şekilde denetlenir, kaidelere aykırı hareket edenler, kendilerine ders ve etrafa ibret olacak şekilde cezalandırılırdı. Denetimin etkili ve sağlıklı olarak yapılabilmesi, dolayısıyla Ahî ahlâk kaidelerinin korunması amacıyla, bütün şikâyet kapıları herkese açık bırakılmıştı. Kaidelere aykırı hareket eden teşkilât üyeleri aleyhine herkes tarafından dava açılabilirdi.²⁹ Bu teşkilâtta yükselmenin kuralı, iyi ahlâk ve meslekî üstünlük sayılmaktadır. İşyerlerinde kötü maksatlı insanların barındırılmasına imkân yoktur.³⁰ Ahîler, küçük sorun ve davaları, zaviyelerinde hep birlikte yedikleri akşam yemeklerinden sonra görüşmüşler ve sonuçlandırmışlardır. Daha büyük sorunları ve davaları yılda bir kere beldenin bütün Ahîlerinin, esnaf ve sanatkârlarının katıldığı, bazıları üç gün süren, kır yemek yerinde çözümlenmişlerdir. Çok daha büyük sorun ve davalar ise bölge Ahî babalarının, esnaf ve sanatkâr reislerinin bir araya geldiği toplantılarda görüşülüp çözüme kavuşturulmuştur.³¹

Şüphesiz bu hiyerarşinin, kontrol mekanizması olarak kapsamı iş hayatı ve teşkilâtle sınırlı değildir. Çünkü bu kontrol, Ahînin topluma ilişkilerine hatta özel hayatına kadar genişletilirdi. Yine esnaf şeyhinin görevlerinden birisinin de esnafın meslekî ve özel hayatındaki tutum ve davranışlarını kontrol olması,³² sosyal kontrolün boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla böyle bir hiyerarşik yapı ile sosyal hayatta da kontrolün sağlanması mümkün hale gelmekteydi.

²⁷ Veysi Erken, a.g.e., s. 59.

²⁸ Muhittin Tuş, "Konya'da Esnaf Teşkilâtı", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi I*, Konya, 1998, s. 42.

²⁹ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 34.

³⁰ Kemal Turan, *Ahilikten Günümüze Meslekî ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*, İst., M. Ü. İFAV Yay., 1996, s. 43.

³¹ Müjgan Cunbur, "Ahilik Şer'iyye Sicillerinde Ahi Babaların Değiştirilmesiyle İlgili Birkaç Belge", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, s. 77.

³² Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 31.

2- Meslek Hayatı ve Sosyal Kontrol

Bilindiği gibi Ahîlikte ana prensip, bir sanat ya da meslek sahibi olmaktır.³³ Fütüvvetnâmelerde bu konuda şöyle denir: "Ahîlere helâl para kazanmak gerektir ve hem vaciptir ve hem sünnettir. Her kimin ki meslek ya da sanatı yoksa ona fütüvvet değmez. Ahînin on sekiz dirhem gümüş sermayesi ve mutlaka bir işi olmalı, işsiz olmamalı."³⁴ Yine sanatın toplum için lüzumuna şiddetle inanan Ahî Evren, her sanat kolunun bir piri, hatta peygamberlerin mesleği olduğunu vurgulayarak sanatın kutsallığını topluma ve sanatkârlara telkine ve sanata rağbet uyardırmaya çalışmıştır. Böylece inanmış bir sanatkârın ve esnafın mesleklerine sadakatle bağlanmaları ve ihanet edememeleri gözetilmiştir.³⁵ Ayrıca, "iş ve çalışma hayatı belli bir düzen ve disiplin altına alınan esnaf birlikleri, karşılıklı kontrol ve tahsis prensibine bağlıdır. Başka bir ifadeyle, herkesin mesleğini istediği yerde yapması mümkün değildir."³⁶

Meslek edinme bilhassa dünyaya karşı menfi bir tavır alma, miskinlik göstermeme, elinin emeğiyle geçinme bağlamında sosyal kontrol işlevi görmektedir. Özellikle miskinlik ile tasavvuf arasında kurulan ilişkiden yola çıkarak, tarikat yapısından etkilenen Ahîliğin bu yargıyı kırarak bir anlayışa sahip olması önemlidir. Nitekim o dönem Mevlevîlerine baktığımızda olumlu örneklerle karşılaşırız. Meselâ; Mevlânâ'nın çevresinde, çoğu Ahî topluluğuna mensup, esnaf ve zanaatkârlardan oluşan bir topluluk vardı. Bilindiği gibi Mevlevîlikte de dilenmek yasaktır. Her Mevlevî'nin işi olmalı, geçimini dergâhtan değil, emeği ve alın teriyle sağlamalıdır.³⁷ Diğer yandan Ahîlik meslek öğrenme süreci açısından da bir sosyal kontrol mekanizmasıdır. Çünkü meslek edinme süreci, sadece bir sanatı öğrenme değil, çok temel toplumsal değer kodlarının da içselleştirilmesi demektir. Meselâ, genel olarak 1001 gün olan çıraklık döneminde, çırak ustasına itaat etmek, ustası da çırağa mesleğinin bütün incelikleri ile beraber iş hayatı için gerekli olan bilgileri öğretmek zorundaydı.³⁸ Bu bilgilere bakarak anlamaktayız ki, meslek edinme süreci ve meslek hayatı bu sosyal kontrolü ferden erken yaşlarından itibaren ömrünün sonuna kadar devam etmesini sağlamaktadır. Çıraklıktan kalfalığa ve giderek ustalığa giden yolda meslek hayatı Ahîyi hem meslekî hem de toplumsal olarak sapmalardan engellemiştir. Diğer yandan Ahîliğin meslek edinmeye özel bir önem vermesi, asalaklıkla mücadele açısından önemli olduğu gibi, işsizlikle toplumsal bozulma arasındaki ilişki açısından da olumlu fonksiyonlar üstlenir. Ahîlik, meslek hayatı ile sosyal hayatı birbirinden ayırmadığından, sosyal kontrolün aile ve toplum hayatına doğru genişletilebilmesi mümkün olabilmektedir.

³³ Bkz. İlhan Tarsus, *Ahiler*, Ank., Ulus Basımevi, 1947, s. 22.

³⁴ Neşet Çağatay, "Ahîliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri", *I. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1996, s. 39.

³⁵ Mikail Bayram, *Ahi Evren-Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Ank., T.D.V. Yay., 1995, s. 54.

³⁶ Kemal Turan, a.g.e., s. 40.

³⁷ Mehmet Önder, "Ahîlik-Mevlevîlik İlişkileri ve Mevlevî Esnafı", *Ahîlik Yolu*, S. 105, Ank., 1994, s. 6-7.

³⁸ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 38.

Ahîler, sanat ya da meslekleri için gerekli ham madde tedarikinden onun işlenişine ve satışına dek her hususu inceden inceye kurala bağlamışlardır. Bu durum hem meslek erbabı arasındaki, hem de üretici-tüketici arasındaki ilişkilerde rekabet, haset ve kavga gibi sürtüşmeleri ortadan kaldırmıştır.³⁹ Yine Ahî teşkilâtı aynı zamanda mal, emek ve sermaye piyasasının işleyişini de düzenlemektedir. Daha sonraki dönemde, devletin de aktif rol oynayacağı piyasa düzenlemesinde Ahî teşkilâtı ciddi görevler yüklenmişti. Her Ahî belirli kalitede hammadde kullanılmak zorundaydı. Aynı şekilde ürettiği ürünü fahiş fiyattan değil de teşkilâtın belirlediği fiyattan satmak durumundaydı.⁴⁰ Bunların dışında bir Ahînin meslek ahlâkının dayandığı prensiplerden bazıları; müşteriye aldatmamak, malı överek yalan söylememek, hileli ölçüp tartmamak, ihtikar yapmamak, müşteriye kızdırmamak, alışverişte iyi muamelede bulunmak, çalışanın sorumluluğunu bilmesi, çalışanın işinde dikkatli olması, çalışan ferдин işi savsaklamaması⁴¹ şeklinde sıralanabilir.

Ahîlerin şu uygulaması meslekle ilgili kontrolü gayet güzel örnelemektedir: "Normal kullanıma rağmen bir ayakkabıcı dükkanından alınan ayakkabı kusurlu çıktığı taktirde, ayakkabı delinerek bir ip geçirilip, dükkanın önüne doğru saçağa bağlanırdı. Ayrıca dükkan kapatılır ve ayakkabı ustasının peştamalı kapının kilidine bağlanırdı. Müşteriye de yeni bir ayakkabı verilirdi."⁴² Manisa'daki bir olay ise şöyledir: "Manisa bakkallarının bazarbaşısı ve esnafı İstanbul'a giderek sundukları bir arzuhalde, bakkallıkla alâkası olmayan demirci ve babuşcuların kendi sanatlarına ilişkin eşyaları alıp sattıklarını şikayet ettikleri belirtilerek engellenmesi istenmektedir."⁴³

Bu cezaların kapsamının toplumsal dışlanmışlığa kadar genişlemesi de önemlidir. Meselâ, "en ağır ceza yolsuz olmaktır. Haklarında yolsuzluk cezası verilenler, muhtaç oldukları ham maddeleri bulamazlar, yaptıklarını satamazlar, kahvelerde yer bulamazlar, toplantılara giremezlerdi. Âdeta herkes tarafından aforoz edilmiş olurlardı."⁴⁴ Bütün bunlar da göstermektedir ki, Ahîliğin, sosyal hayata açık bir kapısı zorunlu olarak bulunmakta; dolayısıyla toplum tarafından da Ahîler kontrol edilmektedirler.

³⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 111.

⁴⁰ Bünyamin Duran, "Weberyen Yaklaşımla Ahilik Kurumunun Değerlendirilmesi", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, s. 55.

⁴¹ Veysi Erken, a.g.e., s. 113.

⁴² Alparslan Santur, "Açık Hava Müzeleri İçerisinde Ahilik ve Esnaf Kültürü", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, s. 274.

⁴³ MŞS, nr. 170. s. 116'dan naklen Nejdett Bilgi, "Manisa'da Ahilik ve Esnaf Teşkilâtı", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, s. 55.

⁴⁴ Cemal Bardakçı, *Millî, Tarihî, Dini, İçtimâî, Siyasî, İktisadî ve İdari Bakımlardan Alevilik, Ahilik ve Bektaşilik*, 4. baskı, Ank., y.y., 1970, s. 33.

3- Gündelik Hayat ve Sosyal Kontrol

Ahlik, sadece meslekî ve ticarî hayatta değil, gündelik hayatın tüm alanlarında ortaya koyduğu kural ve prensiplerle de sosyal kontrolü sağlamıştır. Bu kural ve prensiplerin fütüvvetnâmelerden etkilendiğini bilmekteyiz. Fütüvvetnâmeler, teşkilât mensuplarının bilmesi gerekenlerin derlendiği adap ve erkan ağırlıklı eserlerdir. Fütüvvetnâmelerde dinî esaslar didaktik bir tarzda ele alınmış, inanç ve ibadet esasları ayrı fasıllar halinde değil, bilâkis yeri geldikçe işaret edilip vurgulanarak okuyan ve dinleyenlere talim ettirilmiştir.⁴⁵

Fütüvvetnâmelerin dinî içerikli olduğu hemen göze çarpmaktadır. Bu fütüvvetnâmelerde; Allah'ın (CC) emirlerine uymak, yasaklarından sakınmak, nefesine hâkim olmak, iyi huylu, iyiliksever ve cömert olmak, konuk sevmek ve onu ağırlamak, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara karşı sevgi beslemek, hile yapmamak, yalan söylememek, iftira ve dedikodudan kaçınmak, hak ve adaleti gözetmek, zulme ve zâlîme karşı koymak gibi ortak özellikler yer alır.⁴⁶ Yine Amel-iman ilişkisi fütüvvet ehlinde önemli bir yer tutar. Zâhirdeki ameller, bâtındaki imanın göstergesidir. "Namaz kılmayanın küfrüne", "karnında haram lokma olanın ibadetinin kabul edilmeyeceğine" hükmedilmesi bunun en açık ifadesidir.⁴⁷

Dolayısıyla toplumsal gündelik hayatta da bu kurallara uyup uyulmadığı önemlidir. Nitekim yalan yere şahitlik, tezvîr (yalan söylemek), faizcilik fütüvvetnâmelerde kınanmaktadır.⁴⁸ Yine içki içmek, zina etmek, livata etmek, gammazlık, münafıklık, kibir, haset, kin, yalancılık, vadinde durmamak, hıyanet, namahreme bakmak, ayıp aramak, nekeslik (cimrilik), gybette bulunmak, bühtan, hırsızlık, haram yemek Ahiliğin âfetleri olarak zikredilmektedir.⁴⁹

Ahilitteki ahlâk ve görgü kurallarına baktığımızda, ne derece hayatı kapsadığı; anlaşılacaktır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz; iyi huylu ve güzel ahlâklı olmak, ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak, cömertlik, ikram ve kerem sahibi olmak, küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak, hataları yüze vurmamak, dost ve arkadaşlara tatlı sözlü, samimi, güler yüzlü ve güvenilir olmak, gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek, daima iyi komşulukta bulunmak, zenginlere zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak, açıkta ve gizlide Allah'ın emirlerine uymak, örf, âdet ve törelere uymak.⁵⁰ Daha da detaylı olarak yemek, su içmek, söz söylemek, elbise giymek, evden çıkmak, yürümek, mahalle, pazar, alışveriş, eve bir şey getirmek, eve girmek, oturmak, misafirlik, hasta ziyaretiyle ilgili âdâblar da⁵¹ bunlara eklenebilir.

⁴⁵ Mehmet Saffet Sankaya, *XIII.-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere göre Dini İnanç Motifleri*, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 2002, s. 77.

⁴⁶ Mehmet Şeker, "Ahilik", *Ahilik Yolu*, S. 59, Ank., 1991, s. 14.

⁴⁷ Mehmet Saffet Sankaya, a.g.e., s. 122.

⁴⁸ Bkz. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 112-113.

⁴⁹ Bkz. Veysi Erken, a.g.e., s. 51-52.

⁵⁰ Bkz. Veysi Erken, a.g.e., ss. 111-113.

⁵¹ Bkz. Veysi Erken, a.g.e., ss. 115-118.

Bu âdâblardan bazılarını şöyle ifade edebiliriz. Yemekle ilgili olanlar: Sofrada iken sağ dizi yukarıya dikmek, lokmaları çiğnemek, ağzında lokma varken konuşmamak, ağzını şapırdatmamak, yemekten sonra ellerini yıkamak ve silmek. Elbise giymeye sağdan başlamak, yürürken kimsenin ardınca bakmamak, büyüğünün önünde yürümek, birisiyle giderken bir işle meşgul olup onu bekletmemek, mahallede açık kapı ve pencerelerden bakmamak, çocuklara uymamak, pazarda kahkaha ile gülmek, alışverişte az almak, eve bir şey getirmede açığtan getirmemek, eve girerken haber vermek, sağ ayakla girmek, selâm vermek, besmele ile eve girmek, oturmada kendi yerini bilmek, hasta ziyaretinde güler yüzlü olmak, hastanın sağ yanına oturmak, çok oturmamak, Fâtiha okumak.⁵²

Belirtilmelidir ki, bu normlara zamanında titizlikle uyulmuş, aksi davranışlarda birtakım yaptırımlar devreye girmiştir. Meselâ, Mudurnu'da geçen tarihî bir olay buna örnek olarak verilebilir: "Olay Mudurnu'da Ahîbaba Mehmed Efendi ile ilgili olarak geçmektedir. Mudurnu'da davranış ve konuşmaları halkın huzurunu bozan devir zümresinden bazı kimseleri terbiye ve ta'zir etmek için belde âyânından 19 kişi bir araya gelerek bu tür kişileri ikaz etmek ve ikazlarında muvaffak olamazlarsa ilgililere haber vermek üzere taahhütte bulunmuşlardır."⁵³

Böylece gündelik toplumsal hayatta konuşurken, alışverişte, yemek yerken, hasılı tüm davranış ve ilişkilerde koyulan kurallar titizlikle takip edilerek uygulanmaları için sosyal baskı oluşturulmuştur. Ahî normlarında yer alan faizcilikten içki içmeye, zinadan hırsızlığa, haram yemekten komşuluk ilişkilerine kadar ifade edilen tüm ilkeler göz önüne alındığında, fiili olarak Ahîliğin yardımlaşmayı da sağladığı anlaşılmaktadır.

4- Devlet Yönetimi ve Sosyal Kontrol

Buraya kadar özellikle Ahîliğin resmî devlet yönetimiyle olumlu ilişki ve temasları olmakla birlikte, tamamen informal bir sosyal kontrol aracı olduğunu özellikle vurguladık. Ahîliğin bu durumu zaman zaman devlet kontrolünün zayıfladığı zamanlarda devreye girmesiyle daha da önem kazanmıştır.

İbn Batûta'ya göre bu ülke törelerinden biri de, bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde Ahîlerin hükümeti yönetmeleridir. Ahî, kudreti ölçüsünde geleni gidene ağırlar, giydirir, altına binek çeker, davranışları, buyrukları, binişleri ile aynen bir hükümdarı andırır.⁵⁴ Diğer yandan devlet kontrolünün gevşediği zamanlarda bilhassa yağma ve kargaşa için başıbozuklara fırsat çıkıyordu. Buna karşı sivil toplum ve devlet yalnız zor kullanarak değil, pratik fütüvvet eğitimiyle de bir çözüm yolu aramıştır.⁵⁵

⁵² Veysi Erken, a.g.e., ss. 115-118.

⁵³ Müjgan Cunbur, a.g.b., s. 28.

⁵⁴ İbn Batûta, a.g.e., s. 22; ayrıca bkz. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluların Devrinde Konya*, 2. baskı, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 1998, s. 91-92.

⁵⁵ Halil İnalıcık, "Ahilik, Toplum, Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, s. 192-193.

Nitekim onların Anadolu'nun en ücra köşelere kadar yaygın olmalarıyla da bağlantılı olarak siyasî-iktisâdî problemleri çözdükleri, halkın huzur ve ahengini sağladıkları, can ve mal güvenliğini temin ettikleri, ticarî güvenliğe önem verdiklerini görmekteyiz.⁵⁶ Bilhassa XIII. yüzyılın ikinci yarısında, Moğol egemenliği döneminde Ahîlerin bu bağlamda önemi artmıştır. Fakat Ahîlerin her zaman Selçuklu yönetimine sadık oldukları da bilinmelidir.⁵⁷ Daha ileriki süreçte de, Ahîlerin Osmanlı Beyliği'nin kuruluşuna da en büyük desteği veren zümrelerin başında geldiğini de görmemiz gerekmektedir.⁵⁸

Ahîlerin devlet yönetimi ve kontrolüyle ilgili olarak gördükleri bu fonksiyon, onların sosyal kontrol açısından ne denli yaygın ve güçlü olduklarını gösteren en önemli done olarak okunmalıdır. Çünkü doğan boşlukları geniş alanda doldurmak için kontrol mekanizmalarının güçlü olması gerekmektedir. Ahilik bunu başarmıştır.

5- Eğitim ve Sosyal Kontrol

Ahiliğin bu norm ve kuralları ile sağladığı sosyal kontrolün basit bir emir sistemi ile gerçekleşmeyeceği kısa bir akıl yürütme ile anlaşılabilir. Çünkü resmî bir emir olmadan bu kontrolün sağlanması, ancak eğitim ve içselleştirme süreci ile mümkündür. Bu bağlamda Ahilikte, eğitimin sosyal kontrolü sağlamada önemli bir fonksiyonu olduğu kabul edilmelidir.

Eğitimin bir devlet görevi olarak kabul edilmediği bir dönemde, tarikat yönü de bulunan Ahî birliklerinin amaçlarını gerçekleştirebilmek için az çok eğitim görmek gerekiyordu. Ahî birlikleri eğitim faaliyetlerini İslâm dininin esaslarına göre düzenlemişlerdi.⁵⁹ Nitekim öğretmen Ahî, eğitmesi için yanına verilen gence, namaz, oruç gibi İslâm'ın emirlerini öğrettiği gibi, Ahî tüzüklerinin kapsadığı insanî ilişkilerle ilgili yöntemleri de pratik olarak belletirdi. Özellikle Cumartesi akşamları fütüvvetnâme okunur ve gençlere öğretilirdi.⁶⁰ Yine üyenin, Cuma akşamı yapılan toplantılarda okunan Kur'ân-ı Kerîm, hadis, menâkıb, tasavvuf edebiyatı ve hikmet gibi derslere ve ilim meclislerine katılması gerekirdi.⁶¹ Bu eğitimde üyelere fütüvvetnâmelerdeki 740 toplu yaşam kurallarından en az 124'ü öğretilir, üçü kapalı üçü açık diye nitelenen altı iyi ahlâk ve insanlık kuralı benimsetilirdi. Bunlardan kapalı olan üçü; 1- Eline dikkat et. Hırsızlık, zorbalık ve kötülük etmemek için. 2- Diline dikkat et. 3- Beline dikkat et. Açık olanlar ise; eli açık, kapısı açık ve sofrası açık ol.⁶² Aslında eğitim, teşkilâtta meslekî hiyerarşi boyunca devam eden bir süreçti. Meselâ, yeni usta olan kalfaya verilen şu nasihat bunu göstermektedir:

⁵⁶ İzzet Er, "Ahilik", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, c. 1, İst., Risale Yay., 1990, s. 8.

⁵⁷ İsmet Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Konya, Konya Valiliği İl Kültür müdürlüğü Yay., 2002, s. 50.

⁵⁸ M. Saffet Sarıkaya, "Osmanlı Devleti'nin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Isparta, 1999, s. 67.

⁵⁹ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 35.

⁶⁰ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 142.

⁶¹ Ahmet Ağrakça, "Ahi, Ahilik", *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, c.1, İst., 1990, s. 58.

⁶² Neşet Çağatay, "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri", s. 38.

“... ana, baba, öğretmen, usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, kâfir ve yetim hakkı yersen, hülâsa Allah'ın yasaklarından sakınmazsan yirmi tırnağım ahirette boynuna çengel olsun.”⁶³

Bu eğitim, esasında, usta ile çırak arasında ahlâkî bir temele de dayanmaktaydı. Yani karşılıklı olarak çırağın itaati ile ustanın bilgilerini gizlememesi.⁶⁴ Ahî zaviyeleri de bu eğitim sürecinin pratik olarak deneyimlendiği mekânlar olmaları açısından önemliydi. Nitekim Ahî zaviyelerinde yemek pişirme, ortalık temizleme, konuk ağırlama, toplumda kişilerle ilişki, çarşıdan alışveriş etme vb. gibi toplum kuralları öğretildiği gibi, haftada bir gün ata binme, silâh kullanma gibi askerî talimler de yaptırılıyordu.⁶⁵

Bunların dışında Ahîlerin formel eğitime önem verdiklerini belirtmeliyiz. İbn Batûta gerek Ahîler, gerekse Mevlevîlerden söz ederken, sosyal hayat ile medreselerde ilim tahsil edildiğini, öğrencilerin değişik ilimleri öğrenmek için geldiklerini ifade eder.⁶⁶ Dolayısıyla tüm Ahîlerin sadece pratik bir eğitim sürecinden geçtiklerini sanmak yanlış olacaktır.

Görüldüğü gibi eğitim, Ahîlikte norm ve kuralların kişiye öğretilmesinde, daha sonraki süreçte ise sağlıklı işleyişinde, gerek teorik gerekse pratik boyutlarıyla oldukça önemsenen ve hayat boyu devam eden bir faaliyettir. Zaviyelerde görülen dersler ile, işyerlerinde ustadan öğrenilen bilgiler, öyle anlaşılmalıdır ki, zaviyelerde, işyerlerinde ve gündelik toplumsal hayatta uygulanmakta; bunların devamlı tekrarı ve kontrolü ile fert tarafından içselleştirilmektedir.

C) Ahîliğin Toplumsal Dinamikleri

Ahîliğin insan hayatının özel alanlarına kadar nüfuz eden kuralları dikkate alındığında, bunların çok geniş bir kültürel ve toplumsal dinamiklerden beslendiği anlaşılabilir. Detaylarda tek tek bu ilkeler ve onların uygulama biçimine bakıldığında İslâm, tasavvuf, örf ve âdetlerin bu dinamiklerden en önemlileri olduğu görülecektir. Öncelikle kendine özgü bir teşkilât olarak Ahîliğin kökeni ne olursa olsun, ana karakterini dinden aldığı ortak bir görüş olarak dikkat çekmektedir. “Bu karakteri, fütüvvet geleneği formüle edilirken aynı zamanda her esnaf grubunun semâvî dinlerin peygamberlerinden birini kurucu olarak nitelemeleri, esnaf içinde birçok hususun dinî nitelik kazanmasına sebep olmuştur. Meselâ çarşıların duayla açılıp kapanması gibi birçok törenleri ile esnaf grubunun başkanına dinî nitelikli bir isim olan “şeyh” kelimesinin verilmesi gibi diğer birçok görevli isimleri bu şekildedir.”⁶⁷ Diğer yandan her esnaf grubunun, semâvî dinlerin bir peygamberini veya ileri gelenlerinden birisini kendisinin ilk kurucusu, başka bir ifadeyle piri kabul

⁶³ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 43.

⁶⁴ Erol Ülgen, “Ahilik”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.1, İst., İz Yay., 1996, s. 25.

⁶⁵ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir?*, s. 42.

⁶⁶ Mehmet Şeker, “İbn Batûta'ya Göre Konya ve Mevlânâ”, *4. Millî Mevlânâ Kongresi*, Konya, S. Ü. Yay., 1991, s. 137.

⁶⁷ Muhittin Tuş, a.g.m., s. 44.

etmesi de bunu teyit etmektedir.⁶⁸ Ayrıca Ahî Evren, soy ve meslek intisabı olarak İslâm büyüklerine bağlanmaya çalışılmıştır. Ahî Evren'in, Hz. Peygamber'in (SAV) amcası Abbâs'ın oğlu olduğuna dair efsane de, onu Abbâsî halifelerine akraba yapma gayretlerinin sonucudur.⁶⁹

Temelde Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılan prensiple-riyle İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan Ahîliğin, tasavvufta önemli bir yeri bulunan "uhuvvet"i hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur... Bununla birlikte Ahîliğin temel belirleyicisi olan İslâmî-tasavvufî düşünüş ve yaşayış her devirde ve bölgede geçerliliğini korumuştur.⁷⁰ Ahîliğin Bâtınlık, Melâmet⁷¹, İhvân-ı Safâ ile ilişkisi ve Masonluğa benzediği⁷² gibi iddialar varsa da bunlar tartışmalıdır. Ayrıca İbn Batûta'nın Anadolu Ahîsinin, genel olarak Hanefî mezhebinden ve Ehl-i sünnet'ten olduklarını ifade etmiş olması, Ahîlerin de dinî anlayışlarının bu doğrultuda olmasını düşünmemizi mümkün kılmaktadır.⁷³

Öncelikle belirtmelidir ki, Müslüman esnafa ait olan "Ahî tekkeleri"ne üye olunmasına din ayrılığı engel olduğundan dolayı, ihvan arasında gayr-ı müslimler yoktur.⁷⁴ Bu da ilk elden Ahîliğin çok geniş bir anlam dünyası ve toplumsal hayatın kodları açısından İslâm ile ilişkisini gündeme getirmektedir. Ahîliğin kural ve ilkeleri bunu net olarak göstermektedir. Bu durumda Ahîliğin, "Türk akılığının (Ahîliğinin M.T.) İslâmîleşmiş şekli"⁷⁵ olduğu söylenebilir.

Ahîlerin de normları haline gelmiş fütüvvetnâmelere bakıldığında, bunların İslâmî ilkelerden beslendiği açıkça görülecektir. Nitekim şu hususların Ahîyi Ahîlik-ten çıkaracağı, cennetlik kişiyi cehennemlik yapacağı yazılmıştır. Bunlar; 1- Şarap içmek, 2- Zina yapmak, 3- Livata yapmak, 4- Gammazlık, dedikodu, iftira etmek, 5- Münafıklık etmek, 6- Gururlanmak, kibirlenmek, 7- Sertlik ve merhametsizlik, 8- Sözünde durmamak, 9- Kin tutmak, affetmemek, 10- Sözünde durmamak, 11- Yalan söylemek, 12- Hıyanet etmek, 13- Emanete hıyanet etmek, 14- Kadınlara şehvetle bakmak, 15- Kişinin aybını örtmemek, onu açığa vurmak, 16- Cimrilik, nekeslik yapmak, 17- Koğuculuk ve giybet etmek, 18- Hırsızlık yapmak.⁷⁶ Dikkatle bakıldığında bu normların İslâm'ın temel ilkeleri olduğu hemen anlaşılacaktır. Yukarıda muhtelif yerlerde belirttiğimiz yemekten yürüme âdabına kadar Ahîliğin temelini oluşturan fütüvvetnâmelerdeki ilkeler, Kur'ân ve Sünnet orijinelidir. Yine

⁶⁸ Muhittin Tuş, a.g.m., s. 45.

⁶⁹ Mikail Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, s. 135.

⁷⁰ Ziya Kazıcı, a.g.m., s. 540.

⁷¹ Sabahattin Güllülü, *Sosyolojik Açıdan Ahî Birlikleri*, İst., Ötüken Yay., 1977, s. 49; Sabri F. Ülgener, *Dünü ve Bugünü İle Zihniyet ve Din-İslam, Tasavuf ve Çözüm Devri İktisat Ahlâkı*, İst., Der Yay., 1981, s. 89.

⁷² Neşet Çağatay, *Makaleler ve İncelemeler*, s. 270.

⁷³ Mehmet Şeker, a.g.e., s. 82-83.

⁷⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, c.1, 3. baskı, İst., Tekin Yay., 1979, s. 19.

⁷⁵ Mikail Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, s. 131.

⁷⁶ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, s. 183.

Fütüvvetnâmelerin bir maddesinde: "Ahîler ipek giysi giymeyeler" diye yazılıdır. Onların giydikleri donlar kısa ve çok temizdi. Ahîlerin sarığı yedi veya dokuz arşın idi. (5-6 metre) Ahîler altın yüzük de takmazlardı. Onların silâhla eğitilen üyeleri o zamanın biçimine uygun giysiler giyerlerdi. Ahîlerde sarı ve kırmızı renk beğenilmezdi. Fütüvvetnâmelerde: "Hiçbir peygamber kızıl ve sarı giymedi, bunlar Fir'avn-i lâin donudur" denilmektedir. Gök, ak, kara ve yeşil renkler Ahîler katında beğenilen renklerdi. Yeşil renk, Ahîlerden müderris, kadı ve hükümdar sınıfına özgü idi. Ak renk, Ahîlerin kalem erbabına, hafızlarına özgü idi. Kara renk, daha Ahîlik mertebesine yetişmemiş bulunanlara yani yığıtlere özgü idi.⁷⁷

Ahîliğin gerek yapıları, gerekse içeriğinde, tasavvufun da bir dinamik olarak önemli bir yeri vardır.⁷⁸ Ahîlik, aslında, ilk kuruluşu ve gelişmesinde aslâ bir tarikat değildi. Fakat tarikatların prensip ve teşkilâtından yararlandığı muhakkaktır.⁷⁹ Buna göre Ahîlik daha önce Anadolu'da yayılmış bulunan diğer tasavvuf anlayışlardan etkilenmiş ve onları etkilemiştir.⁸⁰ Nitekim içlerinde birçok kadılar, müderrisler de bulunan Ahîlik teşkilâtını herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilât üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat gibi görenler bile olmuştur.⁸¹ Ayrıca Fütüvvecilerin, sofilerle aynı menşeden sayılabileceklerinin bir delili de eski devre ait, fütüvvet şecerelerinin bazılarında, Ali b. Ebû Tâlib'e kadar çıkarılan fütüvvet pirlerinin, şeyhlerinin büyük bir ekseriyetinin tasavvuf ehlinde şahıslar olmasıdır.⁸²

Yapı ve işleyiş olarak tasavvufun temel dinamiklerinden biri olduğu Ahîlik, bu yapıyı oldukça özenli bir şekilde işletmeye çalışmıştır. Hiyerarşik sisteminden meslek hayatına, merasimlere kadar bu durum, kendisini net bir biçimde göstermektedir.

Ahîliğin üçüncü temel dinamiği de örf, âdet ve geleneklerdir. Anadolu örf, âdet ve geleneklerinde yaygın olan cömertlik, misafirperverlik, yiğitlik, Ahî teşkilâtı ile birlikte daha da kurumlaşarak pekişmiş ve zaviyelerde somutlaşmıştır. Dolayısıyla nesilden nesle yaşam içinde aktarılan bu gelenekler, İslâm ile birlikte aslâ unutulmayan ve devamlılığı sağlanan bir toplumsal bilinç durumuna gelmişlerdir. Şu hususu belirtmek gerekmektedir ki, her toplum kendisine özgü yapı ve gelenekleri ile diğerlerinden farklılaşır. Ahîlik, İslâm ile Türk geleneklerinin buluşmasıyla "özgün" bir teşkilât olarak tarihteki yerini almıştır.

⁷⁷ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 141.

⁷⁸ Bkz. Ebû Abdî'r-Rahmân Muhammed İbn el-Hüseyn es-Sülemî, *Tasavvufu Fütüvvet*, Çev. Süleyman Ateş, Ank., A.Ü.İ.F. Yay., 1977.

⁷⁹ Ahmet Ağrakça, a.g.m., s. 58.

⁸⁰ Veysi Erken, a.g.e., s. 119.

⁸¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 4. baskı, Sadeleştiren ve Notlandıran: Orhan F. Köprülü, Ank., D.İ.B. Yay., 1981, s. 213.

⁸² Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", *AÜ.İ.F. Dergisi*, S. 1, İst., 1952, s. 66.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bugün gelinen noktada, gerek ticaret gerekse toplumsal hayatımızın nasıl bir yozlaşmaya uğradığı herkesin bildiği bir gerçektir. Yukarıdan beri “sosyal kontrol” bağlamında anlatmaya çalıştığımız Ahlîlik ile günümüz ticareti birbirleriyle karşılaştırıldığında, bu durum daha da iyi anlaşılacaktır. Yolsuzluklar, vergi kaçırımlar, gayr-ı ahlâkî davranışlar vs. gibi birçok hususlar bu konuda gündeme getirilebilir. Bu durum göz önüne alındığında Ahlîliğin ne denli başarılı bir teşkilât olduğu rahatlıkla müşahede edilebilir.

Sosyal kontrol, resmî kanun ve müeyyidelerin dışında kısaca insanların birbirlerini sosyal baskı oluşturarak denetlemeleri ve uyarmalarıdır. Özelde ticaret hayatında genelde toplumsal hayatta böyle bir denetim ve kontrol mekanizması geliştirilemediği için, bugün birçok sıkıntılar yaşanmaktadır. Bir diğer sorun da; bugün böyle bir sosyal kontrolü oluşturacak ne bir eğitim ne de yetiştirme sürecinin bulunmamasıdır.

Sonuç kısmına böyle günümüze değinerek başlamam, Ahlîlik ile günümüz ticaret ve toplum hayatının arasındaki büyük mesafeyi daha net vurgulamak içindir. Günümüz dünyası yaşanan hayatı parçalı ele aldığı, ticaret ve toplum hayatı arasında anlamlı ve bütünlüklü bir ilişki kuramadığı için sosyal kontrolün sağlanması da zorlaşmaktadır. Ahlîlik, meslek ile aile ve toplum hayatını birbirinden tamamen bağımsız ele alan bir teşkilât olmadığından, toplum bir uyum ve bütünlük içinde kendisini devam ettirmiştir. Bir başka deyişle, toplumsal hayatta da kontrolü bırakmamıştır. Böylece ferdin her zaman ahlâklî olması önem kazandığı gibi, kimlik ve kişilikte bir bütünlük oluşmuştur. Halbuki günümüzde bu fenomenin olmayışı, insanları bir kişilik ve kimlik bölünmesine uğratmaktadır.

Ahlîlik, birtakım merasimleri ve törenleri ile ilkelerin uygulanması hususunda bilinç tazelenmesi ve toplumsal hafızanın sürekliliğini sağlamıştır. Törenlerin bizzat halka açık olması ve tekrarı, hem toplumu hem de Ahî üyelerini karşılıklı olarak buluşturmakta ve kontrolü pekiştirmektedir.

Ahlîlik, her aşamada uyguladığı eğitim ile sosyal kontrolün daha az sorunlu olarak işlenmesini temin ettiği gibi, bu kontrole gönüllü katılımın da temel zeminini oluşturmuştur. Bu eğitim süreci ile üye, ilke ve normları yadsımadan içselleştirmiş, daha sonraki süreçte ise pratik olarak uygulamıştır.

Ahlîlik sadece ticarî hayatla sınırlandırılacak bir teşkilât olmayıp, politik, kültürel, sosyal vs. boyutlarıyla çok yönlü bir kurumdur. Dolayısıyla ülkenin karşı karşıya geldiği tüm sorunlarla ilgilendiğinden, sosyal kontrol bağlamında etkinliği oldukça geniştir. Diğer yandan en küçük yerleşim birimlerine kadar yaygınlığının bu etkinliği daha da arttırdığı söylenebilir.

Bugün fark etmemiz gereken temel niteliklerden biri de, Ahlîliğin sadece bir iktisadî miras değil, aynı zamanda sosyal bir miras olduğudur. “Sosyal miras, sırf iktisadî mahiyetteki mirastan ehemmiyetli suretlerde fark gösterir. Faydalanmamız ve kullanmamız için kolayca elimize teslim edilmiş değildir. Bizler, ancak

onun şartlı mirasçılıyız ve bu şart, onu elde etmek için kendimizi kaliteli hale getirmemiz ve bu mirası gayretlerimizle elde etmemiz olmaktadır.”⁸³ Dolayısıyla Ahîliğin aynı zamanda bir sosyal miras olarak dinamiklerini yeniden okumak durumundayız.

Bugün Ahîlik, Anadolu'nun kimi yerlerinde bir iz ve âdetleriyle kendisini zaman zaman göstermektedir. Ancak bu, sadece tarihî bazı öğeler taşımaktadır. Şurası bir gerçektir ki; Ahîlik hâlâ örnek olarak kabul edilen bir yapıdır. Bu durumda ülkemizin gerek ticarî gerekse sosyal hayatının bir bütün olarak yozlaşmasının önüne geçmek için, Ahîliğin sosyal kontrol sisteminin, temel toplumsal dinamiklerimizden beslenerek örnek alınması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda sivil kuruluşlara ve topluma büyük görevler düşmektedir.

Tek belirleyici değer haz ve yalnızca tüketim olmaya doğru hızla ilerlediği günümüz dünyası, zihniyet dünyamızı da bir transformasyona uğratmış; bu süreçte sosyal dinamiklerimizin içinde önemli yer tuttuğu toplumsal kodlarımız zarar görmüştür. Yardımlaşmadan, cömertliğe kadar Ahî teşkilâtındaki birçok fonksiyonun yok olması bunu göstermektedir. Bu sebeple, öncelikle tüketim felsefemizden başlayarak hayatımızı yeniden inşa etmek durumundayız. Bu noktada Ahîliğin, düşünsel ve pratik yönleriyle bu tikanıklığa bir menfez açabileceğini düşünmekteyiz. Sosyal kontrol bağlamında bize toplumsal hafızanın yeterli derecede yardımcı olacağı muhakkaktır. Bugün sosyal kontrolü zaafa uğratan en önemli husus bu perspektifin yokluğu olsa gerektir.

Şüphesiz bugün her meslek grubunun oda ve birlikleri bulunmaktadır: Ticaret odaları, sanayi odaları, minibüsçü, kunduracı, ziraatçı oda ve birlikleri gibi. Ancak bu birlik ve odaların Ahî teşkilâtına benzer şekilde bir sosyal kontrol rollerinden bahsetmek mümkün değildir. Bu bağlamda eğitim kurumları, meslek odaları gibi tüm toplumsal yapıların bütüncül bir şekilde işbirliği yaparak, günümüzde sosyal kontrolü sağlayacak birtakım mekanizmalar geliştirmeleri acaba mümkün olabilir mi? Bu da bir öneri olarak değerlendirilebilir.

İncelemeyi derinleştirdikçe ve bugünden bakınca ne denli başarılı bir teşkilât olduğu açıkça görülen Ahîlik, öyle anlaşılıyor ki, birçok boyutlarıyla örnek olmaya devam edecektir.

⁸³ R.M. MacIver-Charles H. Page, *Cemiyet I*, Çev. Âmiran Kurtkan, 2. baskı, İst., M.E.B. Yay., 1994, s. 175.

BİR SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK AHİLİK VE TOPLUMSAL
DİNAMİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TEKİN

AKHISM AS A TOOL OF SOCIAL CONTROL AND ITS SOCIAL DYNAMICS

Organization of Akhism was very important structure in Anatolia. It had important roles not only in commercial life, but in social life as well. This article aims to introduce organization of Akhism in context of social control. Because the organization of Akhism, played role as a social control at the same time. We can express this subject in five titles. These are as follows: hierarchical structure of organization of Akhism and social control, professional life and social control, everyday life and social control, state government and social control, education.

Social control is a mechanism except law official institutions. The organization of Akhism had controlled either professional life or everyday life. On the other hand, social control is objective dimension of socialisation. We aimed to evaluate the organization of Akhism and to express some suggestions for our society.

KEY WORDS: Akhism, Social Control, Social Dynamic

مؤسسة الأخوة/الفتوة كواسطة للسيطرة الاجتماعية وأسسها الاجتماعية

الأخوة/الفتوة مؤسسة لها دور هام، لا في الحياة التجارية فقط، بل في الحياة الاجتماعية أيضا. لأنها قد وجهت الحياة اليومية للمجتمع بمبادئها وتطبيقاتها ولعبت دورا تعليميا. الهدف من هذا المقال تقييم الأخوة من جديد من جهة كونه واسطة للسيطرة الاجتماعية. فبحثنا مؤسسة الأخوة تحت أبواب البناء المرآتي والحياة المهنية والحياة اليومية وإدارة الدولة والتربية. ثم عرضنا نتيجة البحث وبعض الإقتراحات ليومنا هذا.

